

Kapitel 10: Kritik af nyere borgerlig værdi- og pristeori

10.1. Indledning

Siget i det følgende er at diskutere nyere borgerlig værdi- og pristeori, idet jeg ved 'nyere' forstår perioden fra den marginalistiske revolution og fremefter, dvs. fra 1870erne til idag.

I afsnit 10.2. diskuteres, med udgangspunkt i især Jevons, Menger og Marshall, dels den subjektive nytte teori, dels den partielle ligevægtsteori. I afsnit 10.3. behandles den generelle ligevægtsteori, der idag er grundteorien i borgerlig økonomi; det historiske referencepunkt er her Walras. Endelig indeholder afsnit 10.4. en kritik af visse centrale metodiske træk i moderne teori, specielt den ensidige vægtning af de kvantitative analyser.

Også i dette kapitel har det været et problem at isolere værdi- og pristeorien fra den øvrige teori, specielt har kapitalteorien en tendens til at mase sig frem i forreste række. Vanskeligheden beror bl.a. på at man i borgerlig teori ikke - eller kun sjældent - opererer med en model over simpel vareproduktion; den mest abstrakte model over en totaløkonomi gælder almindeligvis den stationære kapitalisme (jvf. især Walras).

- I 1871 skrev Jevons:

»Som jeg tidligere har fremhævet skyldes økonomiens nuværende kaotiske tilstand en sammenblanding af mange videnskabsgrene. Kuren består i opdeling.« (Jevons: *The Theory of Political Economy*, p.49)

Dette krav har eftertidens økonomiske teori unægtelig levet op til.

Specialisering giver mange fordele, men disse fordele er dyrekøbte, hvis prisen er at helheden krakelerer. Den teoretiske og praktiske krise i borgerlig økonomi vidner om, hvor tynde de tråde er, der binder delene sammen; rettere: når genstandens momenter ikke følger sig ind i hinanden i et naturligt mønster, men i stedet på forhånd er atomiseret i selvstændige dele, bliver alle rekonstruktionsforsøg håbløse redningsoperationer.

Specialiseringen i borgerlig teori ytrer sig i tre punkter. For det første afgrænses samfundsvidenskaberne klart overfor naturviden-

skab, psykoanalyse og filosofi/erkendelsesteori, for det andet udskilles økonomisk teori fra de øvrige samfundsvidenskaber (politologi, sociologi, jura, historie), og for det tredje sker der en kraftig atomisering indenfor selve den økonomiske teori (hvor Walras blot skelnede mellem ren teori og anvendt teori, er det nu et væld af discipliner).

Dette skal ikke forstås på den måde at borgerlig økonomisk teori nægter at lære noget af f.ex. politologi og filosofi; det vil man godt. Det skal heller ikke forstås sådan at politisk-juridiske og bevidsthedsmæssige fænomener ikke spiller nogen rolle i den økonomiske teori, thi det gør de; men vel at mærke som den 'institutionelle ramme' om modellerne, som *forudsætninger* for analyserne, ikke deres *genstand*. Og når de politisk-juridiske og bevidsthedsmæssige former blot postuleres eller defineres, bortfalder også de økonomiske kategoriers *kvalitative* bestemmelser som genstand for analysen; f.ex. kan byttet som sådan, dvs. *bytteformen*, ikke analyseres uden at inddrage de politisk-juridisk-bevidsthedsmæssige fænomener. Derfor skrumpet *genstanden* for den økonomiske teori ind til at være de *kvantitative, økonomiske sammenhænge*; dette uddybes i afsnit 10.4.3.

Heroverfor står Marx's idé om den politiske økonomi som den samfundsvidenskabelige enheds- og grundvidenskab. Ret beset burde betegnelsen 'bevidsthed' indgå på lige fod med 'politik' og 'økonomi'; thi det, Marx forsøger i *Kapitalen*, er at kortlægge det borgerlige samfunds bevidsthedsmæssige, politiske og økonomiske former. Som det vil være fremgået, er det denne tradition jeg selv har fulgt i fremstillingen af privatarbejdet.

10.2. Den subjektive værdi- og pristeori

10.2.1. Jevons' udvekslingsanalyse

Med den såkaldte 'marginalistiske revolution' i begyndelsen af 1870-erne sker der en drastisk forskydning i værdi- og pristeorien.¹ Mens Smith og Ricardo fokuserede på arbejdet og produktionsomkostningerne, således at efterspørgslen og behovene kun havde en kortsigtet, modificerende indflydelse på priserne, lagde marginalisterne lige så

1. Tre økonomer formulerede uafhængigt af hinanden marginalnyteteorien. Det drejer sig om englænderen W. Stanley Jevons (1835 - 82), hvis *The Theory of Political Economy* udkom i 1871, østrigeren Carl Menger (1840 - 1921) med *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* fra 1871 og Franskmændene Léon Walras (1834 - 1910), hvis opus hed *Éléments d'économie politique pure* (1874).

ensidigt vægten på behovssiden.

Hovedvanskeligheden for en behovsteori er, som tidligere nævnt², 'The Paradox of Value', der indebærer at bytteforholdet ikke kan udledes af totalnyttens alene, af brugsværdien som sådan. Man må derfor enten helt udelukke behovene fra pristeorien (arbejdsværdilæren), relatere behovene til knapheden (på naturressourcer og/eller på arbejdede) eller fastholde en ensidig behovsteori ved at omdefinere de for pristeorien relevante behov. Marginalisterne gør dette sidste; de kommer uden om værdiparadoxet ved at knytte værdi og pris, - ikke til totalnytten, men til marginalnyttens, dvs. nytten af den sidste enhed. Denne marginalnytte aftager med mængden, thi mens det første brød giver mig meget stor nytte, falder nytten af ekstra brød efterhånden som mit brødbehov tilfredsstilles ('Loven om den faldende marginalnytte'). Dermed kan Smiths værdiparadox løses: Skønt vand er langt nyttigere end diamanter, er der så meget vand og så få diamanter at den *sidste* liter vand er helt unyttig, hvorimod den sidste fundne diamant endnu tillægges betydelig nytte; derfor er vand gratis, mens diamanter er meget dyre.

Lad os nu betragte den nærmere udledning af Jevons' udvekslings-teori.³ Han antager at vi har to såkaldte 'trading bodies', A og B, hvor A har en oprindelig forsyning af korn (mængden a) og B en oprindelig forsyning af kød (mængden b); efter at have byttet x korn med y kød har A (a - x) korn og y kød, mens B har x korn og (b - y) kød. Opgaven er at bestemme x og y, dvs. bytteforholdet.

Efterhånden som A afgiver mere og mere korn og får mere og mere kød, således at hans kornbeholdning falder og hans kødbeholdning stiger, tilsiger loven om den faldende marginalnytte at kornets marginalnytte (betegnet $f_A(a-x)dx$) stiger og kødets marginalnytte (betegnet $g_A(y)dy$) falder. Når

$$f_A(a-x)dx = g_A(y)dy, \text{ eller}$$

$$\frac{f_A(a-x)}{g_A(y)} = \frac{dy}{dx}$$

er byttet optimalt for A. Thi hvis $f_A(a-x)dx$ er mindre end $g_A(y)dy$, kan nytten forøges ved at afgive mere af det endnu lavt vurderede korn til fordel for mere af det endnu højere vurderede kød; men hvis

2. Jvf. afsnit 8.4.1.
3. Jevons: The Theory of Political Economy, pp. 141ff.

$f_A(a-x)dx$ er større end $g_A(y)dy$, indebærer byttet mindsket nytte. Et tilsvarende ræsonnement giver for B's vedkommende

$$\frac{f_B(x)}{g_B(b-y)} = \frac{dy}{dx}$$

Ifølge Jevons 'Law of Indifference' vil der kun herske ét bytteforhold på markedet, så derfor vil bytteforholdet på margenen, altså dy/dx , tillige angive det forhold, hvori de totale kvantiteter udveksles, altså bytteforholdet y/x .⁴ Vi får derfor

$$\frac{f_A(a-x)}{g_A(y)} = \frac{y}{x} \quad \text{og} \quad \frac{f_B(x)}{g_B(b-y)} = \frac{y}{x}$$

Da marginalnyttefunktionerne antages kendte, har vi to ligninger med to ubekendte (x og y), dvs. bytteforholdet kan bestemmes; det ses at dette er den reciprokke af forholdet mellem de to varers marginalnytte. Dette indebærer at forholdet mellem de to varers marginalnytte (som vi nu kan betegne MU) er lig med deres prisforhold:

$$\frac{MU_x}{MU_y} = \frac{y}{x} = \frac{P_x}{P_y} \quad \text{eller} \quad \frac{MU_x}{P_x} = \frac{MU_y}{P_y}$$

hvilket er konsistent med senere formuleringer, hvorimod Jevons' *begrundelse* er blevet kritiseret (jvf. 10.2.2.).

- Det er en kuriøs kendsgerning at også Marx mente, at økonomiens grundlov kan og skal fremanalyseres af byttet mellem to varer.⁵ Som det fremgik af kap. 9 finder jeg Marx's vareanalyse i almindelighed og hans kommensurabilitetsargument i særdeleshed kritisabelt, men de forskellige forudsætninger for Marx's og Jevons' ræsonnementer er interessante, fordi de kaster lys over en fundamental forskel mellem borgerlig og socialistisk kapitalismeforståelse.

4. Dette forudsætter at der først handles reelt i ligevægtssituationen, thi ellers kan det 'sidste bytte' (dy mod dx) jo ikke bestemmes de 'tidligere bytteforhold'; de 'tidligere bytter' må derfor forstås som rent tankemæssige. Konstruktionen og dens begrundelse svarer ganske til Walras' 'tåkommentet', jvf. afsnit 10.3., - og vel også til Marx' sondring mellem den ideelle og reelle bytteanalyse i hhv. kap. 1 og 2 af Kapitalen.
5. Jvf. afsnit 9.3. om kommensurabilitetsargumentet og kap. 9, passim, om værdiformen.
6. Kommensurabilitetsargumentet kritiseres bl.a. fordi Marx *forudsætter* at byttet er en ligesættelse; det ses at Jevons i modsætning hertil *udleder* ligesættelsen.

Marx forudsætter - i realiteten - at varerne er arbejdsprodukter, hvorimod varenes forhistorie er ligegyldig for Jevons' argument; hvis én af varerne havde været diamanter,⁷ ville det have været ligegyldigt, om besidderen tilfældigt havde fundet dem eller havde brugt store mængder af kapital og arbejdskraft til at grave dem frem:

»Kendsgerningen er at arbejde, der éngang er givet ud, ingen indflydelse har på den fremtidige værdi af et gode: det er forsvundet og tabt for evigt. I handel er det forgangne for evigt forgået /bygones are for ever bygones/; og i hvert øjeblik begynder vi altid på en frisk, idet vi bedømmer tings værdi med henblik på fremtidig nytte.« (Jevons, p.186)

Derfor påvirker arbejdsindsatsen - og produktionsomkostningerne i det hele taget - kun indirekte værdien,⁸ nemlig i kraft af at en større arbejdsindsats resulterer i en større mængde (udbud) og derfor mindre marginalnytte. Men analysen gælder altså også ikke-arbejdsprodukter og er derfor mere almen end Marx's bytteværdianalyse.

Marx forudsætter en fuldstændig adskillelse af brugsværdi og bytteværdi, forstået på den måde at varen ikke har nogen som helst nytte for sin besidder, hvorimod Jevons antager at besidderen har behov for sin egen vare ('egenfeterspørgsel') og derfor stedse har et treelt valg mellem - for A - at udbyde mere korn til B eller selv spise det.⁹

Dette kan synes en lille forskel, men det er forskellen mellem at kritisere og forsømme kapitalismen. Marx's forudsætning - sammenholdt med forudsætningen om at varerne er arbejdsprodukter - implikerer¹⁰ at de byttende er producenter, der indgår i en privat arbejdsdeling, der er 100% gennemført, således at alle bindes i et ukontrolleret afhængighedsforhold; valget mellem at udveksle og ikke udveksle sine produkter er pseudovalget mellem liv og død. Jevons' argumentation, derimod, bygger på valgfriheden mellem selvforsyning (spise sit korn) og forsyning via udveksling af korn for kød, ja, det er selve denne afvejning, der *bestemmer* bytteforholdet: A indgår i den sociale sammenhæng, nemlig udveksler, indtil det punkt, hvor marginalnyt-

ten ved at stå udenfor samfundet ($f_A(a-x)dx$) ækvivalerer med marginalnyttens ved at indgå i dette ($g_A(y)dy$). Hvis vi med Jevons' briller ser i udvekslingens krystalkugle, fremtræder et næsten paradiskisk billede af det borgerlige samfund, thi der eksisterer kun frihed, ingen tvang; udvekslingen er et lokkende tilbud til Robinson Crusoe om at forøge sin nytte, ikke det nåleøje som den private arbejdsdeling pisker agenterne til at forsøge at komme igennem. Jevons kender kun solsidens af den økonomiske frihed i det borgerlige samfund; og paradokxalt nok gør han friheden i dette samfund absolut ved at forudsætte en frihed til at stå udenfor, altså være éntydigt asocial. I borgerlig tankegang beror frihed i sidste instans på friheden til at kunne blive fri for de andre.

Denne idé om at varebesidderne har en egenfeterspørgsel efter deres varer er et spørgsmål, der går igen i al borgerlig teori; forudsætningen findes hos Walras og Marshall, og den findes i moderne borgerlig ligevægtsanalyse, ofte i form af en antagelse om at besidderen af en produktionsfaktor, f.eks. arbejdskraft, har en egenfeterspørgsel efter denne.¹¹ Egenfeterspørgslen er den uanselige krumtap, om hvilken beviset for kapitalismens immanent frie karakter drejer sig.

Men én ting er at explicere det samfundsbillede, der følger af en teori, noget andet er at kritisere denne teori. Hvem har ret, Marx eller Jevons? Bestemmes bytteforholdet af marginalnyttens idet arbejdsomkostningerne udtrykkeligt er ligegyldige (Jevons), eller bestemmes det af arbejdet idet nytten/brugsværdien lige så explicit er bortabstraheret (Marx)? På deres fælles præmis, nemlig udvekslingen, er der ingen tvivl om at Jevons har ret. Den umiddelbare udveksling eller (for nu at grave Hegel frem) udvekslingen som 'skin' forudsætter alene at varerne har nytte for de andre, dvs. social brugsværdi, men *ikke* at varerne er arbejdsprodukter (denne forudsætning kommer fra Marx, ikke fra udvekslingen); derfor er det uvæsentligt om varen er et arbejdsprodukt eller ej, og derfor er det rimeligt med Jevons at abstrahere

7. Dette er Mengers eksempel.
8. For Jevons er 'værdi' idemisk med bytteværdi eller bytteforhold, jvf. Jevons, pp.127f. Derfor annoncerer han side 130 at han fremover vil anvende udtrykket 'bytteforhold' frem for den mangetydige term 'værdi', - og fortsætter derefter uanfægtet med at skrive 'værdi' på hver anden side.
9. Denne valgsituation understreges af at Jevons' vareeksempler, korn og kød, til nød kan erstatte hinanden (modsat f.eks. korn og sko).
10. Hos Marx er dette mere implikationer end explicite forudsætninger.

11. Jvf. f.eks. David Simpson: General Equilibrium Analysis, p.6. Mere realistiske økonomer såsom Blaug har dog kritiseret ideen om en egenfeterspørgsel efter arbejdskraft: Forestillingen om at den enkeltes udbud af arbejdskraft afhænger af en afvejning af behovet for indkomst og behovet for fritid (egenfeterspørgslen efter ens arbejde) - eller mellem fordelten ved at få indkomst og ulmpen/besværet ved at arbejde - er urealistisk, fordi arbejdsderen i det store og hele ikke selv kan bestemme, hvor lang tid han vil arbejde; dette er fastlagt på forhånd, hvorfor valget står mellem at lade sig ansætte eller ej, jvf. Blaug, p.314. Men dette er naturligvis ikke en kritik af den almene idé om en egenfeterspørgsel.